

Uroš Pasini i Slavko Muljačić

IZ PUTOPISA A. A. PATONA (2)
Književni rad u Splitu 1847. godine

UDK: 820-992.03=(497.5 Split)"1847"(082.2)

Stručni rad

Primljeno: 10. IX. 1997.

1. Uroš Pasini

21000 Split, HR

Velebitska 59

2. Slavko Muljačić

21000 Split, HR

Mažuranićevo šetalište 12A

Donosimo u prijevodu još jedno poglavlje o Splitu iz putopisa Andrewa Archibalda Patona, u kojem on opisuje književni rad i kulturni život u Splitu sredinom XIX. stoljeća (1847.). I u ovom poglavlju putopisac iznosi svoje dojmove i mnoge zanimljive pojedinosti o životu u našem gradu u to vrijeme. Visoko obrazovan i obdaren iznimnim smislom za zapažanje pojedinosti, on se često služi humorom, satirom i ironijom. Dolazeći iz kulturnije i razvijenije sredine, pisac na nekoliko mjesta ističe suprotnosti između sjevernjačkog načina življenja i razmišljanja i južnjačkih običaja i shvaćanja.

XXII. POGLAVLJE

Opat Carrara¹⁾ u sadašnjem je trenutku ponos dalmatinske književnosti. Savršeno klasično obrazovan i vrstan poznavatelj svega što se odnosi na Dalmaciju, on je u isto vrijeme profesor teologije u biskupskom sjemeništu u Splitu. Potaknut plemenitom ambicijom on je bio vrlo aktivan u otkrivanju splitskih arheoloških ostataka te je, na veliko nezadovoljstvo lokalnih ljubitelja starina, imenovan konzervatorom, a objavio je nekoliko različitih radova o povijesti i topografiji Dalmacije. Mnoštvo zavidnih piskarala i sastavljača pamfleta kušalo ga je omalovažiti; pa čak i neki svećenici, zavidni zbog njegovih uspjeha izvan područja profesije, nisu ga voljeli. No on je jedan od onih neustrašivih, poduzetnih karaktera koje ni

jedna opozicija ne može uplašiti niti ijedan napor spriječiti. Upoznao sam se s njim prije odlaska iz Beča u kući otmjenog baruna Hugela, a kad sam došao u Split, osjetio sam veliko zadovoljstvo obnavljajući to prijateljstvo. Za otprilike

Antički sarkofag s prikazom lova na Kaledonskog vepra nalaziio se do 1886. ispred današnje krstionice (Malog hrama Dioklecijanove palače), kada je prenesen u Arheološki muzej (iz knjige R. Adama o Dioklecijanovoj palači iz 1764.)

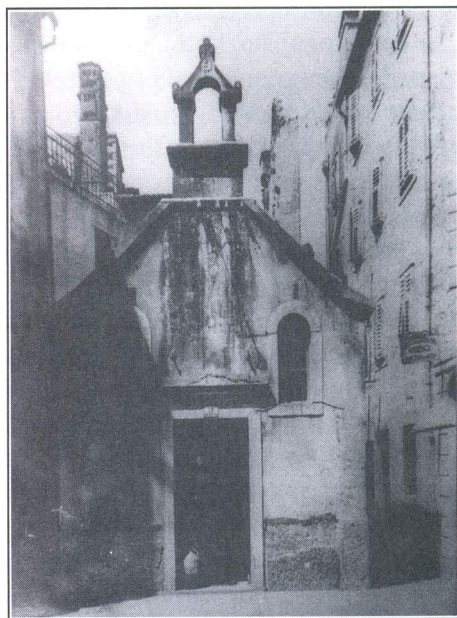
dva mjeseca mogega boravka u Splitu mnoge sam večeri proveo u “Guvnu”,²⁾ privatnom književnom klubu gdje se nekoliko učenih ljudi običavalo okupljati kako bi raspravljali o suvremenim knjigama i književnim stilovima, ali bez zluradosti.

Gospodina C.,³⁾ pravnik, koji je prije mnogo godina naslijedio malo imanje, pametno je napustio odvjetnički posao i sve svoje vrijeme posvetio literaturi. Sam nikada nije napisao ni jednu pjesmu, šaljivu, epsku ili pastoralu, ali je mogao živjeti samo u društvu onih knjiga koje je cenzor u Zadru odobrio i takovih kritičara i stihoklepaca koje Split može dati. Mjesto naših sastanaka bila je radna soba uglednog C. u gornjim odajama kuće. On je u krepkoj staračkoj dobi i posjeduje najsrdačniji i najprirodniji smijeh što sam ga ikada čuo. Trajni tajnik kluba bio je gospodin M.⁴⁾ Čovjek bi pretpostavio da je klub koji je potreban tajnika, imao klupske izvještaje, ali da kažem pravo, jedini tajnički posao koji sam vidio bio

je serviranje kave ili pripaljivanje cigara. Ova naime praksa toliko zazorna u Engleskoj, općenito je uobičajena u Dalmaciji. Kako je tajnik osim toga pjesnik i improvizator, njega često traže. V.,⁵⁾ meastro katedralnog zbora, rođen u Padovi, temeljito glazbeno nadaren, blijeda lica i krajnje čedna držanja, bio je vrlo oštar kritičar talijanske glazbe. To je dalo povoda raznovrsnim rasprama i sporenjima, što se pokazalo zabavnim. Jedna ili dvije raspre vodile su se izvan kluba, ali su bile vodeće.

Oštra prepirka je upravo bila posvadila cijeli grad. U Splitu nije bilo politike niti jedne bijesne borbe za demokraciju ili nacionalističke agitacije, ali zbog jednog sarkofaga pred Eskulapovim hramom, za koji se pretpostavljalo da je grob Dioklecijanov, a Carrara nije dijelio to mišljenje, grad je odmah bio podijeljen na dvije stranke.⁶⁾ Opat je imao mirno i čvrsto rasuđivanje, ali kad god bi taj sarkofag bio spomenut, rijetko je mogao sačuvati svoju narav. Svi članovi kluba "Guvno" bili su strastveni protivnici spomenutog mišljenja o sarkofagu, i ja sam bio željan čuti argumente protivne strane, ali kako su oni znali da ja zalazim u "Guvno", zaključili su da sam do ludila opsjednut predrasudom protiv iznesenog mišljenja o sarkofagu i nikada nisu dolazili u moju blizinu.

Bila je hladna noć u veljači kad je Carrara došao k meni u stan kako bi me odveo u "Guvno". Split je mnogo hladniji od Dubrovnika i temperatura je nekoliko dana ujutro i na večer bila četiri stupnja ispod ništice. Zaštićeni uskim ulicama, došli smo do vrata sv. Ciprijana⁷⁾ na sjevernom dijelu grada. I dok smo prolazili pokraj kule, oštra bura pomiješana sa susnježicom prisilila me da se čvrsto zaštitim ogrtačem. Većinu utvrda s morske strane dao je porušiti maršal Marmont, ali one s kopnene strane još postoje. Veliko kamenje pokazuje da su ruševine palače morale davati materijal za zidanje. Upravo na mjestu gdje završava malo predgrađe

Crkvice sv. Ciprijana (spominje se već u 12. stoljeću), kakva je stoljećima postojala na proširenom sjevernom dijelu današnje Bosaurske ulice u Splitu, dok nije desakralizirana, dana u zakup i prodana jednom privatnom trgovcu. On ju je 1928. godine porušio i sagradio današnju zgradu, u kojoj se sada u prizemlju nalazi jedna od "Brodmerkurovih" prodavaonica.

i počinje polje nalazila se vila okružena zidom, u kojoj je stanovao predsjednik. Kad smo stubištem stigli na vrh zgrade, našli smo se u radnoj sobi gospodina C., dugoj odaji s ormarima za knjige i mnoštvom ispremiješanih rukopisa i novina. Dvije sjajne svjetiljke od mjedi duge po prilici jednu stopu, zakačene jednim drškom za strop i punjene maslinovim uljem osvjetljavale su odaju. Ali čar plamtećeg ognjišta, koji u našem oštrom kraju čini da jednako volimo zimu i ljeto, ovdje je nepoznat, i svi su na sebi imali kapute i šešire. U slučaju ljetne vrućine sva vrata i prozori ovdje su otvoreni za propuh, a radi sprječavanja prehlade gotovo svi u kući nose šešir ili kapu. Kad ste u posjetu, uvijek vas mole da držite na sebi šešir osim kad su nazočne dame. Ja sam bar pedeset puta bio prisiljen kazati da mi je neugodno nositi šešir u sobi.

Predsjednik mi je srdačno stisnuo ruku i pošto je naručio kavu i cigare, rekao mi je da je u sobi jedan moj zemljak koji je odjeven na talijanski način. Gledao sam od lica do lica, ali nisam mogao opaziti tko to može biti, kad li me C. poveo do jednog ormara za knjige i pokazao mi talijanski prijevod Robertsonovih djela.⁸⁾ Upustio sam se u hvalospjev nazivajući ga najvećim majstorom povijesnog pričanja na bilo kojem jeziku. "Svatko je čitao - reče on - opću povijet Cezara Cantua,⁹⁾ ali ja sam izgubio naklonost prema njemu kad sam ustanovio da on omalovažava Robertsona." Očekivao sam da Gibbon¹⁰⁾ kod njega visoko stoji, kako i zaslužuje, jer, ostavljajući po strani njegovo zapanjujuće mnogostruko obrazovanje, njegova velika zvučna razdoblja srodna su glazbenoj razmetljivosti talijanske proze. Međutim, pronašao sam da je njegova slaba točka - obrada zemalja između Jadranskog i Crnog mora - bila i suviše jasna učenom Dalmatincu.

"Ali nemojte misliti loše o vašem velikom povjesničaru", rekao je predsjednik s plemenitim, muškim naglaskom. "Moja primjedba je nalik na primjedbu onoga čovjeka koji gleda očaravajuću panoramu, a cjepidlači kad stvara nacrt za svoj vlastiti ljetnikovac."

Naš razgovor se okrenuo na bijedu u zagorskom području. Tri osobe su umrle u jednoj kući na koju je napadao snijeg, a zalihe hrane u njoj bile su iscrpljene. Snovani su mnogi planovi o pomoći. Napokon je određeno da se priredi koncert članova Casina i mi smo došli na razgovor o glazbi u kojemu je V., blijeda izgleda i čedna držanja, napravio neke primjedbe koje su nas odvele u raspravu jer je predsjednik bio također violinist. Rossini je označen kao pun zdravlja s izrazom prekipjele životne snage - kao Scott ili Paolo Veronese - iz kojega snažno izbija neodoljiva spontanost, Bellini je nježan u srcu i tijelu, ali s tankim nervom za delikatno tkivo, s takvim vođenjem jednog komada s takvim shvaćanjem dražesti i nježnosti koje nikad nije nadmašeno. Francuskoj glazbi Aubera i drugih prigovaralo se zbog pomanjkanja one duge periode (*lungo periodo*) koji karakterizira talijanski način. ali to je očito općeniti običaj. Jer Beethoven

ima najobičnijih čudnih prijelaza, ali punih magične ljepote samih po sebi. Predsjednik je, budući violinist, poznao Mozartove kvartete i uživao u njima, ali isto tako i u drugima iz njemačke škole. No kad sam ja govorio o *Don Giovanniju* i o *Robertu le Diablu* - o tim goblenima blizancima, koji spajaju sjajne boje talijanske melodije sa savršenom germanskom tkalačkom vještinom - nisam našao odjeka svom zanosu.

Najzanimljivije od svega bile su raspre o životu i pisanim djelima domaćih pisaca. Zadar je stoljećima bio političko središte Dalmacije. Kako je bio otok-tvrđava, smatralo se da je posjedovanje toga grada odlučno za sudbinu ostalog dijela kraljevine. Ali Split jest i bio je uvijek duhovno središte Dalmacije. Sve do 1829. Jupiterov hram¹¹⁾ bio je nadbiskupska katedrala primasa ovog kraljevstva.¹²⁾ U njegovanju lijepe književnosti Splitsanin je mnogo iza Dubrovčanina. Ali neka kršna snaga svojstvena nemirnom značaju Morlaka, suprotno eleganciji Dubrovčanina, jasno se razabire u životu i pisanim djelima istaknutih ljudi Dalmacije.

Neću govoriti ništa o sv. Jeronimu, budući da je njegov život dobro poznat svakom studentu crkvene povijesti. Herodot moderne Dalmacije bio je Toma Arhidakon, koji je u 12. stoljeću¹³⁾ prvi i najpotpunije napisao povijest zemlje, dao njezin opis i ispravio brojne pogreške Konstantina Porfirogeneta. Zatim je došao Marko Marulić, predak našega tajnika, koji je rođen 1450., studirao u Padovi, živio u Splitu i, uživajući europski ugled, ostavio više od dvadeset djela na talijanskom, ilirskom i latinskom jeziku, a sadržaj tih djela je arheologija, povijest, ćudoređe i poezija. Carrara ga u svojim *Uomini illustri di Spalato* naziva drugima slavnim piscem Dalmacije, a sv. Jeronima stavlja na prvo mjesto. Glavno njegovo djelo je pjesma s naslovom *Davidijada*. Ariosto ga je s pretjeranom talijanskom inventivnošću kasnije nazvao "božanski Marul" (*ill divino Marulo*).¹⁴⁾ Što se mene tiče, budući da nemam naklonost prema katoličkoj dogmatskoj teologiji petnaestog stoljeća, kojom su obojena sva njegova djela, uzimam njegovu slavu na kredit. Njegove materijalne prilike mora da su bile povoljne, dapače obilate, ako je suditi po njegovoj kući koja je putem nasljedstva prešla u ruke našeg tajnika. Ali ona je u ruševnom stanju i nenastanjena.¹⁵⁾

Najneobičniji genij u književnoj povijesti Dalmacije bio je Marko Antonije de Dominis, čiji život i smrt predstavljaju jednu romantičnu dramu. On je bio splitski nadbiskup od 1602. do 1616. i prilikom kuge 1616. odlikovao se humanošću i hrabrošću koje su dostojne Karla Boromejskog.¹⁶⁾ Pun genijalne originalnosti, on je prvi otkrio tajnu duginih boja i Newton mu u svom djelu o optici priznaje da je on otkrivač. Tako je Marino Ghetaldi (Marin Getaldić) prethodio Descartesu¹⁷⁾ u primjeni algebre u geometriji, a Dalmatinac je u optičkim otkrićima prethodio njemu.¹⁸⁾ Ali de Dominis je bio vatrene i žestoke čudi. I oltar u splitskoj katedrali do današnjega je dana zanimljivi spomenik njegova duhovnog ponosa

i mehaničke genijalnosti: on pokazuje posebnu optičku obmanu tabernakula povrh oltara koji podržavaju dva anđela vrhovima prstiju. Meni koji nisam bio u stanju shvatiti kako vrhovi prstiju dviju statua mogu držati tako golem teret, protumačeno je da je težište nekim malim naklonom položeno na tijela anđela, No koje okolnosti su ga navele na podizanje tabernakula? On je bio u sukobu s vlastitim kaptolom, koji ga je optuživao da je biskupsku stolicu postavio nekoliko stopa previsoko, tako da je bila iznad razine tabernakula. U namjeri da izbjegne popuštanje svom kaptolu spuštanjem svoje biskupske stolice, De Dominis je postavio tabernakul oltara onako kako sada stoji.¹⁹⁾

Njegov ga je kaptol kasnije optužio zbog heretičkog mišljenja nakon čega je otišao u Veneciju i kasnije potajno u London gdje je katedrala sv. Pavla pružala izvanredni prizor pojave splitskog nadbiskupa, koji se distancirao od grešaka papinstva i priključio reformističkom vjerovanju. Tada je u Londonu napisao svoje glasovito djelo *De republica Ecclesiastica*. Ogorčili su ga međutim rezultati njegovih doktrina u puritanskim sektama i vjerojatno razočaranje što nije dobio visoki položaj u Anglikanskoj crkvi. Stoga je započeo pregovore o svom povratku u Italiju i ponovnom vraćanju Rimskoj crkvi pod zaštitom Grgura XV., koji mu je bio osobni prijatelj. Ali poslije smrti ovoga pape Inkvizicija je optužila De Dominisa zbog veze s hereticima. Pošto su ga bacili u Anđeosku tvrđavu, umro je od otrova 1625.

Slijedi Lucius (Lucić) iz Trogira, izvrstan povjesničar i autor djela *De regno Dalmatiae et Croatiae* izdanog u Amsterdamu 1668.²⁰⁾ godine. Slijede ga drugi, a zadnji od njih bio je Katalinić, koji je umro za vrijeme mog boravka u Splitu, općenito oplakan od svojih zemljaka. Njegovo djelo u četiri sveska je *Povijest Dalmacije* od najranijih vremena do 1815. To je jedina moderna knjiga koja pretendira na dostojanstvo i kontinuitet te vrste sastava.²¹⁾

Čini se da je neko praktično poznavanje javnih poslova važno za dobrog povjesničara. Machiavelli kao tajnik, Sarpi kao savjetnik i ostali talijanski pisci te vrste bili su veoma uključeni u političke poslove. Gibbon je crpio svoje shvaćanje rata služeći u vojsci, a usto je imao parlamentarnog i službeničkog iskustva. Čini se na prvi pogled da je Robertson na položaju ministra Škotske crkve imao manje povoljnu priliku da se obogati iskustvom u politici i motiv za akciju. Međutim, u tijeku zadnjeg dijela karijere on je bio priznati vođa umjerene strane u skupštini i crkvenom starješinstvu te je imao priliku da se u malome susreću s istim strastima s kojima bi se susretao da je bio prvi ministar neke velike monarhije.

Katalinićeve mogućnosti bile su toliko različite koliko su to provincijske prilike dopuštale. Rođen znamenite 1769.²²⁾ godine u Kaštel Novom kod Trogira, bio je određen za svećeničko zvanje i studirao je teologiju najprije u Splitu, a potom u Rimu. Ali kako su poslije Francuske revolucije i invazije na Italiju

izgledi za napredovanje u toj profesiji bili neizvjesni, on se od teologije usmjerio na pravo i 1806. postao je "judice" ili mirovni sudac. Druga promjena u njegovu životu došla je tri godine poslije, i on je ušao u fazu svoje vojničke karijere za vrijeme koje je 1812. bio zapovjednik eskadrona Napoleonova francusko-ilirskog konjaništva. Godine 1813. bio je u Francuskoj sa svojom regimentom, a za vrijeme austrijske okupacije 1814., kad su Ilirija i Dalmacija otpale od Francuske, bio je unaprijeđen u rang bojnika. No koju godinu potom, umirovljen je u povodu neke duševne bolesti, a nakon što su mu se povratile umne snage, osjećajući potrebu da se nečim bavi, prihvatio se povijesti svog kraja, jer je imao dobru klasičnu naobrazbu i bio je upućen u ilirske stvari.

No Katalinić je, premda u cjelini uzevši pouzdan, potpuno neupućen u umijeće pričanja i onu vrstu perspektive koja, čuvajući dužni sklad između glavnog događanja u prvom planu i pozadine platna, daje atraktivnu sliku svakog vremenskog razdoblja.²³⁾ Tu su kraljevi, kraljice i ratnici s njihovim djelima i epohama, ali vi ne otkrivajte nijednog miljenika tog povjesničara, nijednog junaka oko kojeg bi on mogao okupiti podređene osobe koje bi nosile moralni aspekt svakog vremena. Bio bih međutim nezahvalan ako bih zanijekao općenitu korist djela i čak njegovu zanimljivost za rođenog Dalmatinca kojeg će tu privlačiti imena, razgovori, događaji, ali neće vjerojatno privući pozornost jednog stranca.

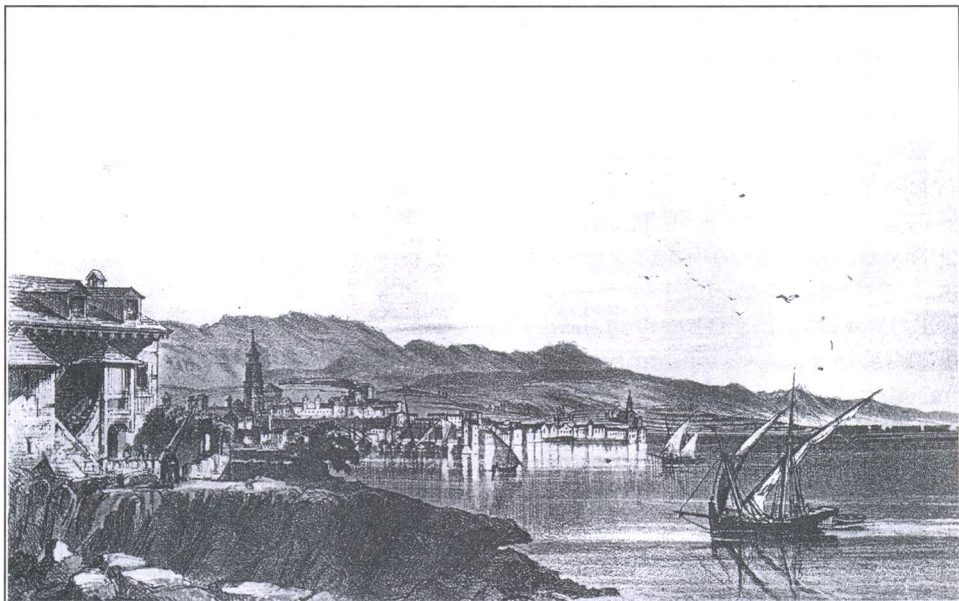
Nedugo nakon mog uvođenja u "Guvno" na uglu jedne splitske ulice čuo sam riječi: "Umro je jadan Katalinić." Iste večeri u klubu sam čuo da će njegov sprovod biti značajna nacionalna manifestacija, i ja sam odlučio da budem promatrač.

"Vi ste član 'Guvna' i morate biti tugujući član pogrebne povorke", reče mi predsjednik. "Vi ste jedini Englez u Splitu i morate predstavljati literaturu Vaše zemlje na Katalinićevu grobu." Uzalud sam prosvjedovao navodeći da bih bio izvrgnut nemilosrdnom bockanju ako bi tko od naših kritičara čuo za takvo što, ali predsjednik je na njemu svojstven šaljivi način stavio to na glasanje. Tajnik je to izveo za časak, i ja nisam mogao umaknuti.

Ujutro na dan pogreba čulo se glasno kucanje na mojim sobnim vratima uz riječi: "Otto botti (Osam je sati)", i naša je stara mršava služavka, nalik na Meg Merrilies,²⁴⁾ koja je od prvog sata preuzela vlast nad svim mojim domaćim stvarima, povikala otvarajući vrata: "Che poltroneria! (Kakvog li ljenčarenja!). Ustanite! Kakve li sramote za jednog Engleza da se nalazi u krevetu u ovo vrijeme jutra." I nakon glasnog i srdačnog smijeha na moj račun, zatvorila je vrata.

Kad sam se odjenuo, pošao sam po zajutrak u Café del Duomo,²⁵⁾ lijevo od stuba koje vode u katedralu. Tu kavanu posjećuju svećenici i ondje čujem tračeve i mnogo instruktivnih natucanja. Drugu kafanu na Piazza dei Signori posjećuju službenici,²⁶⁾ i ona je otmjenije sijelo među tim dvjema kavanama. Ali službenici,

makar vrlo dobri kolege, danas su tu, a sutra na drugoj strani. Zbog toga više volim svećenstvo jer oni zemlju poznaju bolje od ma kojeg drugog staleža. Jedva sam našao mjesto za sjedenje kad je jedan svećenik uveo u kavanu neku morlačku ženu gotovo izgledjelu i posve klonulu te je naručio za nju čašu slatkog vina, dok su joj svi drugi dali jednu ili dvije krajcare. “Velika je bijeda ove godine”, reče svećenik, “a ovaj jadni narod prodao je svu stoku.”...

Panoramski izgled Splita i istočnog dijela njegove tadašnje periferije gledan sa Zapadne obale, kako je prikazan u Patonovoj knjizi (ad str. 258). Uz tlocrt starog dijela Splita (ad str. 233) i crtež onovremenog izgleda Peristila (ad str. 234), to su jedine slike Splita u ovom putopisu po Dalmaciji. Litografije su izradili Maclure, Macdonald i Macgregor.

Piazza²⁷⁾ postupno se punila svijetom, a kako se naš razgovor okrenuo na književnost, pokazana su mi dva prozora na suprotnoj strani pravokutnog trga kao prozori sobe u kojoj je stanovao jedan drugi čudnovati genij u ratu s društvom: Ugo Foscolo,²⁸⁾ koji je, iako rođen u Zanteu, bio učenik biskupskog sjemeništa 1787.

Konačno se pojavio lijes s crnim baršunastim pokrivačem. Sablja i časnička kapa bile su postavljene nad mrtvačkim nosilima, a lovorov vijenac i tužaljke, neke tiskane, a neke napisane, Carrara je pričvrstio o rubove mrtvačkog pokrivača, i to je označavalo mješoviti karakter vojnika i povjesničara. Ja volim te simbole

društva na jugu, ma koliko se oni činili neozbiljnima našoj sjevernjačkoj flegmatičnosti. Oni oživljavaju nestalu draž klasične antike.

Povorka je uto krenula, a bila je vrlo sjajna, jer su svi časnici bili u svečanoj odori, oni ugarske regimente u sjajnojplavoj boji koja je bila nakićena s nešto previše srebrenih ukrasa. Glazba je svirala melankoličnu ariju kojom je Ninetta vođena na smaknuće u operi *Gazza Ladra*.²⁹⁾ Kad smo došli dolje do pristaništa, našli smo se pod bistrim sunčanim sjajem. Puhao je svjež vjetar i sva površina vode bila je u pokretu, a svaki zeleni val imao je srebrenu grivu. Kako bi vidjeli prizor i odali počast nacionalnom povjesničaru, Morlaci³⁰⁾ su bili tijesno poredani uz obalu, sa svojim crvenim kapama i slikovitim nošnjama. Svi prozori na prednjoj strani Palače, od kule do kule, bili su ispunjeni ženskim svijetom. I kad je žamor promatrača gotovo električnom brzinom prošao kroz šumu oštećenih pilastara, vidio sam sjenu javnog života u Rimu, veličanstvenost arhitekture i uzbuđenje sakupljenog čovjekoljublja, ali, jao, i suviše često i nečovječnosti.

*“And here the buzz of eager nations ran,
In murmur’d pity or loud-roar’d applause.”*

Groblje je bilo vani, na zemljištu s onu stranu zaljeva.³¹⁾ Put je bio dug i tako praćen vjetrom da su se naši ogrtači rastvarali kao perca, a ode su se jedna za drugom otkidale od mrtvačkog pokrivača. Kad smo došli na groblje, bila je očitana pogrebna molitva, pucana je počasna salva, dane su mu vojničke počasti, i tako je završio fizički tijek Katalinićeva života.

(Preveo Uroš Pasini)

BILJEŠKE

- a) Suautori najljepše zahvaljuju gospodinu Arsenu Duplančiću na vrijednoj nesebičnoj suradnji. Među objavljenim bilješkama nalaze se i one koje je on sastavio, pridonijevši tako što boljem današnjem shvaćanju Patonovih sjećanja.
  - b) U časopisu “KULTURNA BAŠTINA”, broj 26-27, Split, 1995, na stranicama 101-118 objavljen je prijevod dvaju poglavlja o životu u Splitu 1847. godine, iz putopisa A. A. Patona: “HIGHLANDS AND ISLANDS OF THE ADRIATIC”, London, 1849, uz popratne bilješke. Budući da je tome bio priložen i kratak osvrt na čitavu knjigu, te dosad utvrđeni biografski podaci o autoru, to na te tekstove upućujemo i čitatelje ovoga nastavka.
- 1) Opat dr. Franjo Carrara (1812.-1854.) bio je počasni ravnatelj Arheološkoga muzeja u Splitu (1842.-1852.) i voditelj arheoloških iskapanja u Solinu (1845.-1849.).
  - 2) Akademija na Guvnu bila je u kući Krušević. Prema pisanju A. Bajamontija njezina glavna osoba bio je F. Carrara. - H. Morović, *Povijest biblioteka u gradu Splitu*, Zagreb, 1971, str. 178. Akademija je nazvana po Kruševiću ili Morpurgovu *guvnu*, koje se u to doba (i desetljećima kasnije) nalazilo na neizgrađenom strmom zemljištu između današnjih ulica Kliške i Sinjske, gdje se usitnjavalo i čistilo žito (gaženjem i udarcima bičeva). Prva fotografija s početka XX. stoljeća

pokazuje da su splitski težaci i seljaci iz okolice koji su svraćali u grad ondje često ostavljali svoje magarce.

- 3) To je sigurno Andrija Krušević (Crussevich), koji je 1782. završio pravo u Padovi. M. P. Ghezzi, "I Dalmati all 'Università di Padova dagli atti dei gradi accademici 1601-1800", *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria XXI*, Venezia, 1992, str. 139.
Iz iste obitelji potekla je i Luigia Crussevich, supruga dugogodišnjega splitskog gradonačelnika dr. Antonija Bajamontija.
- 4) S obzirom na kasniji navod da je taj akademijin tajnik M. baštinio nekadašnju kuću (ne kaže *rodnu!*) Marka Marulića, može se pretpostaviti da je imao prezime MAROLI, koja je obitelj tada postojala u Splitu. Nije poznato koja je to kuća, u ono vrijeme "u ruševnom stanju i nenasanjena".
- 5) To je Alberto Visetti, orguljaš i kapelnik splitske katedrale od 1842. do 1874. M. Škunca, "Splitski skladatelj Alberto Visetti. Skica za portret", *Arti musices 1-2*, Zagreb, 1989, str. 147-160.
- 6) To je sarkofag s prikazom lova na kalidonskog vepra. Ispred krstionice bio je do 1886., kada je prenesen u Arheološki muzej. Datira se u 3. stoljeće. F. Bulić - Lj. Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb, 1925, str. 85-87. N. Cambi, *Atički sarkofazi u Dalmaciji*, Split, 1988, str. 127-129.
- 7) To su bila gradska vrata blizu sjeverozapadne kule Dioklecijanove palače, a crkvice sv. Ciprijana (koja se u dokumentima prvi put spominje početkom 12. stoljeća) nalazila se na plokati pri vrhu današnje Bosanske ulice. Desakraliziranu crkvicu sv. Ciprijana zakupio je početkom dvadesetih godina ovog stoljeća trgovac Risto Pejanović i u njoj otvorio svoj dućan. Poslije ju je i kupio i 1928. godine porušio, te podigao današnju zgradu s prostranom trgovinom u prizemlju i s terasom i stanom na katu, po projektu Vilka Zuppe, višega građevinskog tehničara. Danas je u prizemlju jedna od "Brodmerkurovih" prodavaonica. - Literatura: *Novo doba*, Split, br. 176/1928, K. Jurišić, "Samostan franjevačkih trećoredica 'picokara' sv. Ciprijana u Splitu (1493.-1905.)", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 33, Split, 1992. (*Prijatelj zbornik II*), str. 354-357, sl. na str. 344.
- 8) William Robertson (1721.-1799.), škotski povjesničar.
- 9) Cesare Cantù, talijanski povjesničar (1804.-1895.). Njegovo glavno djelo je *Storia Universale*.
- 10) Eduard Gibbon, engleski povjesničar (1737.-1794.). Napisao je *Povijest Rimskog Carstva od 180. do 1453. godine*.
- 11) Poznato je da su u to doba, pa još dugo tijekom 19. stoljeća (do don Frane Bulića), i viđeni arheolozi i konzervatori *pogrešno* vjerovali da je današnja splitska katedrala nekad bila Jupiterov hram, a današnja krstionica Dioklecijanov mauzolej, grobnica (*umjesto obrnuto!*).
- 12) Splitski nadbiskup nosio je naslov primasa Dalmacije i cijele Hrvatske. Papinskom bulom "Locum Beati Petri" iz 1828. nadbiskupija je svedena na biskupiju i pridružena joj je makarska biskupija. I. Ostojić, *Splitski kaptol u splitsko-makarskoj biskupiji*, Split, 1977, str. 9-10.
- 13) Toma Arhidakon nije kroničar iz 12. nego iz 13. stoljeća: rođen je 1200., a umro 1268. Pokopan je u crkvi sv. Frane. I. Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975, str. 51-54.
- 14) Ova Ariostova pohvala ne odnosi se na našeg Marulića nego na Michielea Marulla Tarconiatu. Analizu Carrarina pisanja o Maruliću vidi u: A. Duplančić, Tragom Carrarinih bilježaka o Maruliću, *Colloquia Maruliana III*, Split, 1995, str. 144-148.
- 15) O kontroverzama oko određivanja lokacije Marulićeve rodne kuće unutar zidinama opasanog Splita, vidi: D. Kečkemet, *Život Marka Marulića Splićanina*, Split, 1975, poglavlje: "Dom, obiteljski grb i posjedi Marulićevih u Splitu i okolici", str. 21-26.
- 16) Carlo Borromeo (1538.-1576.), milanski nadbiskup i kardinal. Godine 1610. proglašen je svecem. Za vrijeme kuge u Milanu pokazao je veliku požrtvornost prema patnicima.

- 17) René Descartes (Renatus Cartesius, 1596.-1650.), francuski filozof, matematičar i fizičar.
- 18) Tj. Newtonu.
- 19) Glavni oltar u katedrali nije podignut u doba nadbiskupa Dominisa, nego osamdesetih godina 17. stoljeća. R. Tomić, *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*, Zagreb, 1995, str. 58-60.
- 20) Djelo je tiskano u Amsterdamu tri puta: 1666., 1667., 1668., a u Frankfurtu 1666. i 1667. M. Kurelac, *Ivan Lučić Lucius, otac hrvatske historiografije*, Zagreb, 1994, str. 59-65.
- 21) Ivan Katalinić (Cattalinich), (1779.-1847.).
- 22) Katalinićeva povijest Dalmacije ima naslov "Storia della Dalmazia" i objavljena je u tri, a ne u četiri knjige, kako piše Paton. Paton griješi i kod Katalinićeve godine rođenja, jer nije rođen 1769. nego 1779. Možda je četvrta knjiga koju spominje Paton Katalinićeva povijest "Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopo la caduta della Repubblica veneta ...", Spalato, 1841. J. Posedel, "Nekoliko crtica o povjesničaru Ivanu Kataliniću (1779-1847)", *Kaštelanski zbornik 2*, Kaštela, 1989, str. 103-105. J. Posedel, "Historiografski rad Ivana Katalinića", *Mogućnosti*, Split, 1989, godina XXXVII, broj 8-9, str. 892-898.
- 23) Ovdje izlaganje povjesničara uspoređuje sa slikanjem na platnu.
- 24) Nismo uspjeli ustanoviti o kojoj se osobi ili liku radi.
- 25) To je poznata i slikovita Solitrova kavana "Caffè al Tempio" (Kavana kod Hrama), smještena u jednokatnici s kosim krovom, ugrađena 1805. godine u tri raspona kolonade na zapadnoj strani Peristila. Na prvi kat se ulazilo uz njezino južno pročelje, vanjskim, djelomično zavojitim kamenim stubištem. Zgrada je porušena 1880. godine.
- 26) Tijekom 19. stoljeća je u prizemlju (a kasnije i na I. katu) dvokatnice na uglu Pjace i današnje Marulićeve ulice postojala odlično posjećivana kavana. Godine 1847. tu je bila vjerojatno "Caffè Griani".
- 27) Odnosi se na Peristil, koji se tada zvao Piazza del Tempio (Hramski trg), na koji se tog dana spustila pogrebna povorka iz katedrale.
- 28) To je prvi kat renesansne palače na zapadnoj strani Peristila (između Protirona i uličice koja vodi do krstionice). U 20. st. zgrada je bila vlasništvo A. Šitića. Podatak o Foscolu je prof. U. Pasiniju dao pok. prof. Josip (Joko) Posedel, koji je neko vrijeme s roditeljima u njoj stanovao. - O mladosti Niccolòa Uga Foscola (1778.-1827.), poznatog talijanskog književnika, koju je proveo u Splitu, vidi: Mate Zorić: "Splitski Foscolo, pjesnikov 'morlakizam'", *Hrvatsko-talijanski književni odnosi, Knjiga V*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1995, str. 109-195.
- 29) To je opera Gioacchina Rossinija "Kradljiva svraka", iz 1817. J. Andreis, *Povijest glazbe 2*, Zagreb, 1976, str. 320.
- 30) Uobičajeni naziv starih pisaca za stanovnike Dalmatinske zagore.
- 31) Ne računajući još starija razdoblja, na malom poluotoku Sustipanu, koji sa zapadne strane zatvara taj "splitski zaljev", bilo je od 1650. do 1826. godine pokopano ukupno 2182 osoba, a nakon što je na jugozapadnom dijelu tog poluotoka 1826. godine bilo osnovano prvo splitsko izvangradsko groblje (na kasnijim grobnim poljima - parcelama XIII. i XIV.), pa do kraja 1846. godine, bilo je na njemu pokopano još 6130 pokojnika. - D. Kečkemet, *Splitsko groblje Sustipan*, Split, 1994, str. 126. U poglavlju "Stotinu godina Sustipanskog groblja", na str. 47-48 piše kako je to groblje "ubrzo postalo zapušteno i neuredno, pogotovo što većih i ljepših obiteljskih grobnica bilo (je) tek nekoliko". Autor navodi i zorno svjedočanstvo Gian Battiste Brajnovicha, koji u svom članku "Il Cimitero di Santo Stefano", objavljenom u godišnjaku *Annuario dalmatico* za 1859. godinu, "zamjera Splićanima što nisu ni kamenom pločom s natpisom označili gdje počivaju istaknuti Splićani: jedini povjesničar Dalmacije Ivan Katalinić ..." (te poimenice navodi još sedam zaslužnih građana).

Kao i svi sprovodi u to vrijeme, sve so prvih desetljeća 20. stoljeća, i Katalinićev je sprovod išao Sustupanskim putem na padinama Marjana, desetak metara iznad morske razine, jer je tzv. Zapadna obala bila još vrlo dugo samo prirodan uzmorski sprud.

Bilješke sastavili: Uroš Pasini i Slavko Muljačić

Uroš Pasini e Slavko Muljačić

DALLE MEMORIE DI VIAGGI DI A. A. PATON (2)

Lavoro letterario a Spalato nel 1847

Riassunto

Durante il suo lungo viaggio per la Dalmazia, Andrew Archibald Paton, giovane intellettuale e pubblicista inglese ha soggiornato due mesi a Spalato, all'inizio dell'anno 1847. Del suo interessante libro di viaggi pubblicato a Londra due anni dopo, *Kulturna baština*, nel numero 26-27/1995, ha già tradotto due capitoli delle sue vicende a Spalato.

In questo numero è pubblicato ancora un capitolo, che parla del piccolo club privato "GUVNO", del quale anche Paton era diventato un membro stimato, ma l'archeologo Carrara (amico di Paton) era il più distinto.

Nel sobborgo Pozzobon (Dobri) esisteva un grande terreno incolto e in pendenza, che si chiamava "Kruševićevo" o "Morpurgovo *guvno*". La parola croata di "guvno" o "gumno" significa "l'aia da biade", ed era presa per il nome del club letterario. I membri si adunavano di sera nella bella dimora del loro presidente C., (probabilmente si tratta di ex avvocato Andrija Krušević-Crussevich). Da soli non erano poeta, scrittori o storici, ma amavano le discussioni sui libri nuovi, sulla stilistica letteraria moderna, sempre senza alcuna malignità. Parlavano anche dei nuovi successi in campo musicale e dei problemi archeologici nel Palazzo di Diocleziano, dove sempre c'era qualche nuova scoperta o qualche scontro di varie opinioni.

Ma qui Paton imparò anche quali erano i grandi Dalmati del passato: archidiacono spalatino Tommaso, cronista del 13. secolo, il grande Marco Marulo (Marko Marulić), autore di venti opere in italiano, illirico (croato) e latino, per secoli conosciuto in tutta l'Europa, Marco Antonio de Dominis, archivescovo di Spalato e noto fisico, che anche un Newton stimava, lo storico Lucius (Lucić) di Traù ed altri. Su di loro, Paton scrive molti cenni biografici.

L'ultimo di questa collana dei uomini illustri era Ivan Katalinić (1779-1847), che dopo una splendida carriera militare nell'epoca napoleonica, era diventato scrittore, l'esperto storico sia per la storia di tutta Dalmazia, sia della storia dalmata nelle guerre dei suoi giorni. Proprio durante il soggiorno di Paton e Spalato, muori Katalinić e il club "Guvno" insisteva che anche lui - come loro membro e come il rappresentante della letteratura inglese - deve partecipare nel solenne corteo funebre dalla cattedrale fino al Cimitero di Santo Stefano, fuori di città.

Paton accetta e nel suo libro descrive questo grande avvenimento cittadino, con molti e precisi particolari, come lui stesso lo ha vissuto.

Traduzione: Slavko Muljačić